

عقل و ملازمه آن با شرع

دکتر رضا رنجبر

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز

www.ketab.ir

انتشارات مؤسسه تحقیقات

سرشناسه	: رنجبر، رضا، ۱۳۴۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: عقل و ملازمه آن با شرع / رضا رنجبر.
مشخصات نشر	: تهران: نوشناخت، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۱۸ ص.
شابک	: ۹-۲-۹۳۷۴۵-۹۶۴-۹۷۸: ۱۵۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۳۵ - ۳۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: عقل و ایمان
موضوع	: Faith and reason
موضوع	: فلسفه و دین
موضوع	: Philosophy and religion
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۵ع ۷/۹/ BT50
رده بندی دیوبند	: ۲۱۰
شماره کتابشناسی	: ۴۴۳۰۶۸

عقل و ملازمه آن با شرع

دکتر رضا رنجبر
 استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز
 ناشر: انتشارات نوشناخت
 ویراستار فنی و ادبی: سپیده سیدفرحان
 صفحه آرا: مریم نطفی طاهری
 چاپ نخست: تابستان ۱۳۹۵
 شمارگان: ۱۰۰ نسخه
 قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان
 حق چاپ و نشر محفوظ است.

انتشارات نوشناخت

نشانی: تهران، خیابان انقلاب، بین فلسطین و ابوریحان، بن بست

مهارت، خانه هنر، پ ۴، واحد ۱۳

تلفن: ۰۹۳۸۹۵۱۵۹۹۳

www.noshenakht.com

info@noshenakht.com

سخن ناشر

همه انبیای عظام و فیلسوفان کرام از بدو خلقت تاکنون بر این نکته تأکید کرده‌اند که یکی از اساسی‌ترین ممیزهای انسان نسبت به سایر حیوانات عقل اوست؛ اعم از عقل نظری و عملی. فیلسوفان با تکیه بر این نظر نظام معرفتی‌شان را تنظیم کرده و راه خود را می‌پیمایند؛ اما متولیان دین و آن دسته از فیلسوفانی که دغدغه‌ی دین داشته‌اند در بررسی متون دینی به مواردی برمی‌خورند که دست‌کم در ظاهر از فاصله و تقابل میان این دو منبع معرفتی انسان خبر می‌دهند؛ گو اینکه در واردی میان یافته‌های عقل و یافته‌های شرع تعارض دیده می‌شود.

از همان دوران که دانشمندان ادیان به‌ویژه دانشمندان اسلامی اعم از فیلسوفان، اصولیان و فقیهان درصدد بررسی کمیف این تعارضات برآمده‌اند این مبحث البته در دو حوزه عام تعارض عقل و دین و در حوزه خاص عقل و شرع (احکام شرعی) مطرح و نظرات مختلفی هم ارائه شده و نهایتاً در برخی نظرات ضمن پذیرش محدودیت عقل در درک برخی موضوعات و مسایل، بر هماهنگی این دو تأکید کرده‌اند. علی‌رغم اینکه در مورد اخباریان و سنی‌ها از محدثان شیعه معروف شده که به عقل اعتقادی نداشتند، ولی نویسنده کتاب حاضر به‌طور مستند عباراتی از آثار اخباریان و محدثان را آورده که در ضمن آنها، دانشمندان اخباری و محدثان برای اثبات ادعای خویش به عقل و دلیل عقلی استناد کرده‌اند.

تحقیق و بررسی در این حوزه همچنان ادامه دارد و شاید آشنایی با نگاهی که به نگارش درآمده عقل و ملازمه آن با شرع (کتاب حاضر) باشد که به‌خامه جناب آیت‌الله دکتر رضا رنجبر به نگارش درآمده است. نویسنده گرانمایه که سالیانی است در حوزه مباحث حقوقی و فقهی در حال تدریس و تحقیق است، در این اثر توانسته برخی معضلات و تعارضات را بررسی کرده و نهایتاً به این نتیجه برسد که توجه جدی به عقل، ما را از نیاز به شرع بی‌نیاز نمی‌سازد بلکه میان این دو ملازمه هم برقرار است.

بی‌شک اثر حاضر می‌تواند برای دانشجویان، پژوهشگران و علاقمندان به مطالعات مربوط به رابطه عقل و شرع مفید و مؤثر باشد. از این جهت نشر نوشتار از مساعی نویسنده فرزانه کتاب حاضر سیاست‌گذاری لازم را به عمل می‌آورد.

نشر نوشتار

فهرست

۷.....	مقدمه
۱۱.....	فصل اول: تعریف و تبیین دلیل عقلی
۱۳.....	۱) عقل در لغت
۱۴.....	۲) تعریف عقل در فلسفه و کلام
۱۶.....	۳) منشأ تاریخی بحث عقل
۱۸.....	۴) عقل در اصطلاح علم اصول فقه
۲۴.....	تعریف و تبیین دلیل عقلی
۴۳.....	حکم عقلی و حکم شرعی از نظر صاحب فصول
۴۷.....	فصل دوم: مکتب محدثان و اخباریان از منظر تاریخی
۴۹.....	منشاء اجتهاد و دلیل عقلی
۵۷.....	اجتهاد و دلیل عقلی در نزد اهل سنت
۵۸.....	اجتهاد دلیل احکام
۵۹.....	برخورد با اهل قیاس و اجتهاد
۶۰.....	عقل‌گرایی و حدیث‌گرایی در عصر معصومان ^(ع)
۷۳.....	ویژگی‌های بارز دوره محدثان
۷۶.....	پیدایش مکتب اخباریان
۸۴.....	موارد اختلاف میان اخباریان و مجتهدان
۸۷.....	فصل سوم: آراء محدثان و اخباریان درباره دلیل عقلی و حجیت آن
۸۹.....	عقل از دیدگاه محدثان
۹۳.....	آراء اخباریان درباره دلیل عقلی و حجیت آن
۹۴.....	مناط تعلق تکلیف از دیدگاه استرآبادی
۱۰۰.....	علت اختلاف نظر دانشمندان از نظر امین استرآبادی
۱۰۱.....	خداوند حکم معین برای تمام وقایع و حوادث دارد
۱۰۸.....	نظر استرآبادی در مورد حسن و قبح ذاتی
۱۱۰.....	نتیجه‌گیری از کلام استرآبادی
۱۱۱.....	مواردی که استرآبادی به دلیل عقلی تمسک نموده
۱۲۶.....	اصول قابل استناد برای تفریع از دیدگاه فیض کاشانی
۱۲۸.....	تأثیرپذیری فیض از استرآبادی و موارد اختلاف میان آن دو

۱۳۰ استناد فیض کاشانی به دلیل عقلی در کنار دلیل نقلی
۱۳۳ طریق کسب علوم دینی از نظر فیض کاشانی
۱۳۶ رأی و قیاس از نظر فیض کاشانی
۱۳۹ تقابل عقل و نقل و موارد آن از نظر سید نعمت‌الله جزائری
۱۴۱ دلیل عقل از نظر سید نعمت‌الله جزائری
۱۵۸ ادله روایی اخباریون دربارهٔ تقدیم نقل بر عقل
۱۶۱ فصل چهارم: نقد آرای محدثان و اخباریان دربارهٔ دلیل عقلی
۱۶۳ دلیل عقلی و محدثان
۱۶۴ دلیل عقلی و اخباریان
۱۶۷ ناکارآمدی دلیل عقلی
۱۷۲ انکار یقین به اصطلاح اصول
۱۷۴ موضع شک در کارآمدی عقل محمی با منطق اخباری
۱۷۶ بررسی دیدگاه اخباریان در مورد قاعده ملازمه
۱۸۷ بررسی توجیهات به عمل آمده در باب دیدگاه اخباریان در عدم حجیت دلیل عقلی
۱۹۰ دیدگاه‌های موجود در مورد حجیت یقین اصلاً از دلیل عقلی در نزد اخباریان
۱۹۴ نظر محدث نوری
۱۹۶ نظر آیت‌الله خوئی (ره)
۱۹۷ نظر آیت‌الله فیروزآبادی
۱۹۸ نظر محمد جواد مغنیه
۱۹۹ جمع‌بندی بحث حجیت قطع حاصل از دلیل عقلی
۲۰۴ تنوع کاربرد دلیل عقل در استنباط مسائل فقهی
۲۰۹ منابع

از دیرباز این مسئله دغدغه فکری نگارنده بوده که عقل و دلیل عقلی چه جایگاهی می‌تواند در فرایند ره یافتن به گزاره‌های فقهی و احکام شرعی و حقوقی داشته باشد. حتی این مسئله را طیف تاریخ باعث به وجود آمدن دیدگاه‌ها و مکتب‌ها و مذاهب‌هایی شده است از قبیل: اهل رأی، اهل حدیث، اخباریگری و شیخیه و... در بررسی اختلاف و تقابل اهل رأی و اجتهاد، اهل حدیث هر چند مطالب و مباحث زیادی طرح شده ولی واقعیت این است که در بنیاد آن که عقل و دلیل عقلی و جایگاه واقعی و عملی آن در راه‌یابی به حکم و قانون شرعی و حقیقت از مسائل بحث برانگیز بوده و هست ولی کمتر به صورت عملی و محققانه به این موضوع پرداخته شده است. همچنین از طرف دیگر کمتر به این موضوع پرداخته شده که علم معنویت بعضی از اهل علم با دلیل عقلی در این فرایند چه بوده و براساس کدام معانی است؟ اصلاً آیا هر کدام از اصولیان و اخباریان در میان شیعیان و اهل رأی و اهل ظاهر در میان اهل تشنه از عقل و دلیل عقلی تعریف واحدی داشته‌اند یا نه؟

علاوه بر مسائل پیشین سخن در این است که در فرایند دستیابی به احکام و قوانین دینی - فقهی، نیاز به بکارگیری دلیل عقلی در میان ادله دیگر وجود دارد. اینک تمام احکام در کتاب خدا یعنی قرآن مجید و سنت معصوم (ع) بیان گردیده و نیازی به دلیل عقلی نیست؟ در صورت نیاز آیا در مقام عمل دانشمندان در این فرایند، دلیل عقلی را به کار گرفته‌اند یا نه؟ نویسنده در این اثر در صدد پاسخ دادن به این سؤالات است.

بی‌تردید هیچ‌کار پژوهشی بدون مساعدت دیگران به سرانجام نمی‌رسد و نویسنده نیز مدیون کوشش عزیزان زیادی است. از این جهت اذعان دارد که در گردآوری دستمایه‌های اولیه این اثر، مدیون زحمات و راهنمایی‌های جناب آقای دکتر علیرضا فیض صاحب‌نظر

فرزانه و چهره ماندگار در عرصه فقه و حقوق اسلامی و استاد دانشگاه تهران می‌باشند و شاید هرگز نتواند دین خود را به نحو شایسته به ایشان ادا کند ولی بر خود فرض می‌داند که در این اثر از مساعی و زحمات آن استاد گرانمایه تقدیر و تشکر نموده و آرزوی سلامتی از درگاه احدیت برای ایشان بنماید. به‌علاوه لازم است از راهنمایی‌های دوست ارجمند و بزرگوارش جناب آقای دکتر بخشعلی قنبری سپاسگزاری ویژه به عمل آورد.

همچنین لازم است از مادر، همسر و فرزندانم که همواره مشوق من بوده‌اند و زندگی خویش را به گونه‌ای سامان داده‌اند که بتوانم به کار علمی و نوشتن پردازم سپاسگزاری نمایم؛ صداللهی بر این است نمی‌تواند جای اوقات ازدست‌رفته و حق مسلم ایشان را بگیرد. به‌علاوه رطبه خندانم که از دست‌اندرکاران انتشارات نوشناخت به‌ویژه سرکارخانم معصومه طای و نیز از ویراستار محترم سرکارخانم سپیده سیدفرجی سپاسگزاری به‌عمل آورم.

رضا رنجبر

تابستان ۱۳۹۵